

O'SMIRLARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VAZIFALARI

Feruza Xodjayeva Taxiurovna

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz
tumani 9-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'smirlarni kasb-hunarga yo'naltirish jarayonining ijtimoiy-psixologik vazifalari ilmiy asosda tahlil qilinadi. O'smirlik davrining psixologik xususiyatlari, kasbiy o'zini anglash jarayoni, qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash masalalari yoritiladi. Shuningdek, maktab, oila va jamiyat hamkorligida kasbga yo'naltirish ishlarini samarali tashkil etishning asosiy yo'nalishlari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: kasb-hunarga yo'naltirish, o'smirlik davri, kasbiy o'zini anglash, motivatsiya, qiziqish, qobiliyat, ijtimoiylashuv, mehnat bozori, professional identifikatsiya, psixologik diagnostika, ijtimoiy muhit, maqsad qo'yish, shaxs rivojlanishi, refleksiya, kasbiy maslahat, ta'lim tizimi, oila ta'siri, o'zini baholash, kompetensiya, ijtimoiy moslashuv.

KIRISH

O'smirlik davri shaxsning hayotiy yo'nalishlari va kelajak rejalari shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda yoshlar o'z qiziqishlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini anglashga harakat qiladi. Kasb-hunarga yo'naltirish jarayoni esa ushbu ichki izlanishlarga to'g'ri yo'l ko'rsatish vazifasini bajaradi.

Psixologik nuqtai nazardan, o'smirlik davrida "Men kimman?" va "Kelajakda kim bo'laman?" degan savollar dolzarb ahamiyat kasb etadi. Erik Erikson o'zining psixosotsial rivojlanish nazariyasida o'smirlik davrini identifikatsiya bosqichi deb ta'riflagan. Bu davrda shaxs o'z ijtimoiy rolini aniqlashga intiladi. Agar kasbiy yo'nalish masalasida aniqlik bo'lmasa, ichki ziddiyat va ishonchsizlik kuchayishi mumkin.

O'smirlarni kasb-hunarga yo'naltirishning birinchi ijtimoiy-psixologik vazifasi — ularning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlashdir. Har bir o'smir individual xususiyatlarga ega. Kimdir aniq fanlarga moyil bo'lsa, boshqasi ijodiy yo'nalishga qiziqadi. Psixologik diagnostika, test va suhbatlar orqali ushbu jihatlarni aniqlash kasbiy tanlovning asosli bo'lishini ta'minlaydi.

Ikkinchi vazifa — o'smirda kasbiy motivatsiyani shakllantirishdir. Faqat tashqi ta'sir yoki ota-onaning bosimi asosida tanlangan kasb kelajakda qoniqmaslikka olib kelishi mumkin. Shu bois ichki motivatsiyani kuchaytirish muhimdir. Donald Super

kasbiy rivojlanish nazariyasida o'smirlik davrini kasbiy izlanish bosqichi sifatida ko'rsatib, yoshlarning turli rollarni sinab ko'rishi zarurligini ta'kidlagan.

Uchinchi vazifa — mehnat bozori talablari bilan o'smir shaxsiy imkoniyatlari o'rtasida uyg'unlikni ta'minlashdir. Zamonaviy jamiyatda kasblar tez o'zgarib bormoqda. Axborot texnologiyalari, raqamli iqtisodiyot, xizmat ko'rsatish sohasining kengayishi yangi kompetensiyalarni talab etmoqda. O'smirlar ushbu o'zgarishlar haqida xabardor bo'lishi va o'zini moslashtirish ko'nikmasini shakllantirishi zarur.

To'rtinchi vazifa — ijtimoiy stereotiplarni yengib o'tishga ko'maklashishdir. Ba'zi hollarda kasblar gender yoki ijtimoiy maqom bilan bog'liq noto'g'ri qarashlar asosida tanlanadi. Psixologik yondashuv esa har bir kasbning qadri va shaxsga mosligini asosiy mezon sifatida ko'rsatadi.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida oila va maktabning hamkorligi muhim o'rin tutadi. Ota-onalar farzandining qiziqishlarini qo'llab-quvvatlashi, pedagoglar esa yo'naltiruvchi va maslahat beruvchi rolni bajarishi lozim. Treninglar, kasb festivallari, mutaxassislar bilan uchrashuvlar o'smirlarning tasavvurini kengaytiradi.

Psixologik jihatdan muhim vazifalardan yana biri — o'zini baholashni real darajada shakllantirishdir. O'smir o'z kuchli va zaif tomonlarini anglab, real maqsadlar qo'ya bilishi kerak. Bu jarayonda refleksiya va o'zini tahlil qilish ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Shuningdek, kasbiy maslahat jarayonida o'smirlarga tanlovning yakuniy va o'zgarimas emasligi tushuntirilishi zarur. Zamonaviy sharoitda inson bir necha bor kasbiy yo'nalishini o'zgartirishi mumkin. Bu esa noto'g'ri tanlovdan qo'rqish hissini kamaytiradi va psixologik barqarorlikni oshiradi.

O'smirlarni o'rganilayotgan kasbga qiziqishini shakllantirish jarayonida ularning e'tiborlilikini ifodalaydigan materiallarni tavsiflaydigan xolatlar kuzatiladi. Shuningdek, kasbga qiziqishini shakllantirishni ta'minlaydigan intellektual komponentning tarkibiy qismlarini aniqlashda quyidagilarga alohida e'tibor berish lozim

Kasblarga qo'yiladigan psixofiziologik talablarni umumiy holatini izohlash uchun

1. O'smirlarni tegishli kasbiy niyatlarini shakllantirish metodlarini ishlab chiqish;
2. Kasbiy qobiliyatlar va kasbga layoqatni shakllantirish metodlarini ishlab chiqish.
3. Turli kasblarning ijtimoiy mavqeini tenglashtirish metodlarini va yo'llarini ishlab chiqish.
4. Mehnat resurslarini taqsimlash va ularning muhim joylashib qolishi jarayonini iqtisodiy va ma'naviy tartibga solib turish omillarini ishlab chiqish.

5. Moddiy ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarining o'smirlarni uchun jozibali bo'lishini oshirish tadbirlari tizimini ishlab chiqish.

6. Kasb tanlashning tegishli motivlari shakllanishiga ommaviy tarbiya vositalari ta'siri samaradorligini oshirish tadbirlari tizimini ishlab chiqish.

7. Kasb - xunar kolleji, oila va ishlab chiqarish bilan hamkorlikda kasbga yo'naltirish va kasbiy maslaxat bo'yicha olib boradigan ishlari tizimini belgilashda "xohlayman", "uddalayman" hamda yengil sanoat sohasi tarmoqlariga xos ishlab chiqarish korxonalarini o'rganish jarayonida o'quvchilarni mazkur sohaga xos kasblarni tanlashga yo'naltirish asoslarini mukammal o'zlashtirishni ta'minlash zarur.

O'smirlarni kasbga tayyorlash jarayoni, mehnatga munosabatini tarbiyalash, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish va shakllantirish ishlarini o'z ichiga oladi.

Shaxsiy-psixologik omillarga esa e'tiqod ehtiyoji, moyillik, odatlar, ma'lum bir faoliyatning biror turini tanlash masalalari kiradi. Inson ongini o'rganishda shaxsning aniq vaziyatdagi, aniq maqsadi pedagogik-psixologik, kasbiy, texnik-texnologik faoliyatining asosiy maqsadi yoshlarda faqat moddiy boyliklar yaratish malakasini tarbiyalash emas, balki mehnat qilish ehtiyojini ham tarkib toptirishdir. Kasbiy yo'naltirish va tarbiya vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun o'qituvchi yuksak g'oyaviy, printsiplial, siyosiy etuk va ma'naviy barqaror inson bo'lishi shart

Pedagog o'zining – o'quvchilarini bilish va hurmatlash, doimo ularning har tomonlama kamol topishi uchun qayg'urish, ehtiyoj va qiziqishlarini tushunish, har biriga yakka holda yondoshish kasbga yo'naltirish, pedagogik mahorat, o'z ustida uzluksiz ijodiy ishlash, o'z bilimlarini takomillashtirib borish, yuksak saviyaga erishishi muhim ahamiyatga ega. Kasb tanlashda o'smirlarga yordam berish maqsadida mutaxassislar (psixologlar, vrachlar, pedagoglar va boshqalar)ning maslahatlari va tavsiyalari asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Kasblar bo'yicha maslahat berishning bir necha xillari mavjud bo'lib ular bir - biridan farq qiladi.

Ma'lumot-axborot beruvchi maslahatlar:

Kasbni mazmuni bilan iloji boricha chuqurroq tanishtirishga qaratilgandir. U sizni o'qa kasbni shaxsga nisbatan qanday talablar qo'yishi bilan tanishtiradi, bu kasbni qaerda, qanday qilib o'rganish yo'llarini, ishga joylashish imkoniyatlarini tushuntirib beradi: shu maslahatning o'zida siz kasb mahoratini oshirish yo'llari to'g'risida ham ko'pgina ma'lumotlarni bilib olishingiz mumkin. Odatda bunday maslahatlarni o'sha kasbda uzoq vaqtdan beri ishlayotgan tajribali mutaxassislar o'tkazadilar.

Diagnostik kasb maslahati berish:

Kishini har tomonlama o'rganish asosida undagi qiziqishlar, moyilliklar, qobiliyatlar hamda shaxsdagi kasbiy jihatdan muhim bo'lgan ayrim sifatlarni aniqlab o'rganishga qaratilgandir.

Bunday maslahatdan maqsad–faoliyatning qanday sohasida siz muvaffaqiyatli ishlashingiz mumkinligini, ya'ni siz qaysi sohada jamiyat uchun maksimal foyda keltirishingiz mumkinligini hamda o'z mehnatingizdan mumkin qadar ko'proq qoniqish hosil qilishingizni oldindan belgilab berishdan iborat. Diagnostik kasb maslahatini psixologlar o'tkazadilar. Ular shaxsni o'rganishning anketa to'ldirish, testlar bilan sinash singari har xil metodlarini qo'llaydilar. Tibbiy kasb maslahati: Odamning salomatligi u tanlagan kasb talablariga qay darajada muvofiq kelishini aniqlab olishga yordam beradi. Agar siz mo'ljallayotgan kasb qandaydir bir sabab bilan sog'lig'ingizga to'g'ri kelmaydi, deb topilgudek bo'lsa, u holda vrach sizga boshqa bir kasbni, ya'ni sizning qiziqishingiz va sog'lig'ingizga zarar etmaydigan kasbni tanlashga tavsiya qiladi. O'smirlarni bir kasbni tanlasa-yu, lekin uning real imkoniyatlari va qobiliyatlariga o'sha kasb muvofiq kelmagan hollarda bunday maslahat zarur bo'ladi. Bunday vaziyatda kasbiy rejani qaytadan ko'rib chiqish yoki unga aniqlik kiritish zarur bo'lib qoladi.. Meditsina kasb maslahatiga ma'lumot – axborot berish xarakteridagi va tuzatish kirituvchi xarakterdagi elementlar mavjud bo'lsa, diagnostik kasb maslahatida kasb maslahatlarining elementlari uchraydi va hakoza.

Kasb to'g'risida maslahat 3 ta bosqichga bo'linadi.

1. Kasbga tayyorlash. Bunga o'quvchining kollejni bitirgunga qadar bo'lgan jarayoni kiradi. Bunda o'smirlarning qiziqishi, xohishi u yoki bu kasbga moyilligini hisobga olgan holda kasblarga tayyorlanadi, kasblar to'g'risida axborotlar berib boriladi.

2.Yakunlovchi: kollejni bitirayotganda kasbga yo'llash ishlarini olib boriladi.

Bu yakunlovchi turda o'quvchilarni qobiliyatiga qarab u yoki bu kasblarni egallashga yordam berish. Bu xil maslahat kollej doirasidan tashqariga chiqadi va ko'pincha oliy ta'lim, tashkilotlarda amalga oshiriladi.

3.Kasbga ko'nikma hosil qilish. Bu kasbga yo'llash ishi yakunlovchi ish bo'lishi kerak, chunki o'quvchi zavod va fabrikada, shuningdek o'quv yurtlarida o'z qiziqqan sohasi bo'yicha ishlaydi va o'qiydi. Ko'nikma hosil qilish sistemali ravishda rejani bajarish va musobaqalarda ishtirok etish natijasida mustahkamlanadi.

Kasbga layoqatliligi. Kasbga layoqatliligini aniqlash 3 yo'l bilan amalga oshiriladi.

- a) Sog'lig'i to'g'risida;
- b) Kasbga taxminiy tayyorgarlikning puxtaligi;
- v) Psixofiziologik holati.

Bu layoqatligiga qarab mutaxassislar o'smirlarga u yoki bu kasbga loyiq ekanligini aniqlashadi va kasbni o'zgartirish kerakligi yoki sog'liqqa zararligini, uning organizmi tanlagan kasbga loyiq emasligi to'g'risida ma'lumot berishadi.

Ushbu mavzu yuzasidan olib boriladigan – kasbga yo'naltirish masalalarida test, anketa, suhat metodlaridan shuningdek psixologik metodikalardan unumli foydalanish maqsadga muvofiq.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishga oid metodikaning mohiyati, shuningdek, tajriba-sinov ishlarining yakuni va natijalari ilmiy asoslangan. O'smirlarni kasb-hunarga yo'naltirish borasida tashkil etilgai tajriba-sinov ishlari jarayonida yoshlarni kasbga yo'naltirish jarayonining samarali kechishini ta'minlovchi shakl, metod va vositalar aniqlandi. Ular quyidagilardan iboratdir:

1) faoliyat shakli - suhbat, anketa hamtsa test so'rovlarni tashkil qilish, uchrashuv, davra suhbat, interv'yu, konferentsiya, seminar, debat, ashliy trening, ko'rgazma, ekskursiya, tanlov, .ma'ruza va boshqalar;

2) faoliyat metodlari - pedagogik kuzatuv, hikoya qilish, tushuntirish, manbalar mazmunini o'rganish, ko'rgazmalilik, amaliy mashg'ulot, ekskursiya, namoyish etish, "Aqliy hujum", "Qizil va qora", "Qora quti", "Fikrlarniig shiddatli hujumi", "Klaster", "Qarorlar qabul qilish texnologiyasi", "Muz yorar" kabi uslublar;

3) faoliyat samaradorligini ta'minlovchi vositalar - o'quv manbalari, yordamchi adabiyotlar, pedagogik amaliyot, madaniy meros namunalari, o'quv va texnik jihozlar, axborot texnologiyalari (televizor, radio, komp'yuter, audio va video magnitofonlar), ilg'or pedagoglarning ish tajribalari va hokazolar.

Demak o'smirlarni kasbga yo'naltirishga qo'yiladigan pedagogik - psixofiziologik talablar umumiy xolda quyidagi xulosalarga olib keldi:

- o'smirlarni kasb-hunarga yo'naltirishning nazariy va amaliy asoslarini yaratish;
- o'smirlarni kasbiy qiziqishi tanlagan kasb bilan o'zaro aloqasida namoyon bo'luvchi shaxsning murakkab sifati ekanligini anglash;
- o'smirlarni kasb-hunarga yo'naltirishga oid ommaviy axborot vositalarida ko'rsatuvlar uyushtirish;
- o'smirlarni mexnat faxriylari bilan uchrashuvlar o'tkazish;
- Ishlab chiqarish korxonalariga zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirish;
- o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning tavsiyalar va uslubiy ko'rsatmalar yaratish lozim.

XULOSA

O'smirlarni kasb-hunarga yo'naltirishning ijtimoiy-psixologik vazifalari ko'p qirrali va tizimli yondashuvni talab qiladi. Qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash, ichki motivatsiyani shakllantirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash hamda mehnat bozori

talablari bilan uyg'unlikni ta'minlash orqali o'smirlarning ongli va mustaqil kasbiy tanlov qilishiga erishish mumkin. Bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyati va jamiyat taraqqiyotining muhim omilidir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. I. A. Karimov "Jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozi; O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo'llari va choralari" T., 2009 y mart
2. M. Ochilov "Muallim qalb me'mori" T., "O'qituvchi" 2001 y
3. M. F. Ziyaeva "Bo'lajak tibbiyot xodimining kasbiy yo'nalganligini shakllantirish" Xalq ta'limi j ., 2001 y 3-son., 54-56 b.
4. M. F. Ziyaeva "Kasbga qiziqish va kasb tanlash" Kasb xunar ta'limi j ., 2001 y 5-son., 15-17 b.
5. B. X. Raximov "Ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchi shaxsning kasb madaniyati" Samarqand., 1996 y., 43-45
6. Ziyo.net